

Δημήτρης Κιτσούλης (με τη συνεργασία της Ολυμπίας Βρακοπούλου),
«Εισαγωγή»
(για το έργο *Απόκοπος* του Μπεργαδή)

Ο *Απόκοπος* αποτελεί, όπως πολύ εύστοχα έχει επισημανθεί, «το πιο γοητευτικό και συνάμα το πιο αινιγματικό αφηγηματικό ποίημα της πρώτης ακμής της (επώνυμης) κρητικής λογοτεχνίας» (Βασιλείου 1993, 125). Η γοητεία του εδράζεται στη μεγάλη του αισθητική αξία, η οποία τυγχάνει της καθολικής αποδοχής των μελετητών, ενώ η αινιγματικότητά του έγκειται τόσο στον πολυσύνθετο χαρακτήρα του όσο και στα "πάγια" μετέωρα ζητήματα που συνοδεύουν πολλά –αν όχι τα περισσότερα– από τα πρώιμα δημόδη κείμενα (λ.χ. συγγραφέας, χρονολόγηση, πνευματικό κλίμα που απηχεί κ.ά.), με αποτέλεσμα να εγείρει δυσεπίλυτα φιλολογικά και ερμηνευτικά προβλήματα (Λεντάρη 2007, 144).

Ο τίτλος του ποιήματος, που σημαίνει τον «αποκαμωμένο», τον «κατάκοπο», οφείλεται σε φράση του πρώτου στίχου «Μιαν από κόπου ενύσταξα, να κοιμηθώ εθυμήθην», ενώ ο συγγραφέας του, ο Μπεργαδής, μας είναι γνωστός χάρη στο διαφημιστικό –και πρόσθετο από κάποιο άλλο πρόσωπο (van Gemert 1997, 75), μάλλον τον επιμελητή της πρώτης έκδοσης– δίστιχο που συνοδεύει τις πρώτες έντυπες εμφανίσεις του:

*Απόκοπος του Μπεργαδή, ρίμα λογιωτάτη
την έχουσιν οι φρόνιμοι πολλά ποθεινοτάτη.*

Επειδή δεν παραδίδεται το μικρό όνομα του ποιητή, παρά μονάχα το επώνυμό του, είναι δύσκολο να ταυτιστεί με συγκεκριμένο πρόσωπο· το επίθετο Μπεργαδής¹ εύλογα έχει ερμηνευθεί ως εξελληνισμένη παραλλαγή της βενετοκρητικής

¹ Στις νεότερες βενετικές ανατυπώσεις του ως λαϊκού βιβλίου έχει παραφθαρεί σε Μπεργαής· ο γάλλος βιβλιογράφος και εκδότης Legrand πρότεινε ως σωστό το Μπερναδής, άποψη που όμως δεν έχει κανένα ουσιαστικό στήριγμα (Αλεξίου 2002, 14).

αριστοκρατικής οικογένειας των Bragadin(o) ή Bregadin(o) από το Ρέθυμνο, επιφανή μέλη της οποίας μνημονεύονται στην κρητική κοινωνία από το 1311 έως το 1644 (Κεχαγιόγλου 1982, 27), δεν μπορεί, ωστόσο, να αποκλειστεί το ενδεχόμενο μιας αστικής οικογένειας με το ίδιο όνομα (van Gemert 1997, 75), προερχόμενης από κάποια άλλη κρητική πόλη, ειδικά από τη στιγμή που για τον 15ο αιώνα δεν σώζονται ιστορικές μαρτυρίες για τον ρεθυμνιώτικο κλάδο των Μπεργαδίδων. Πρόσφατα προτάθηκε, με κάποια επιφύλαξη, η ταύτισή του με έναν Petrus Bergadhin/Πέτρο Μπεργαδή από τα Χανιά, έναν μικρό φεουδάρχη που αναφέρεται σε αρχαιακά έγγραφα ως κάτοικος του Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο) από το 1464 και εξής (van Gemert 2007, 159). όμως, η ταύτιση αυτή, που θα διευκόλυνε και την τοποθέτηση του ποιήματος σ' ένα πιο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, παραμένει αβέβαιη.

Συναφές με το προηγούμενο ζήτημα, λοιπόν, είναι και εκείνο της χρονολόγησης του έργου. Ασφαλώς, η παλιότερη, όψιμη τοποθέτησή του στον 16ο αιώνα (π.χ. Πολίτης 1953· Μανούσακας 1965) έχει οριστικά αναιρεθεί, εντούτοις δεν επήλθε οριστική λύση· έτσι, το ποίημα χρονολογείται κάπως αόριστα στον 15ο αιώνα, είτε στο πρώτο μισό του, σε συνάφεια με τα έργα κάποιων πρωτοπόρων κρητικών ποιητών, όπως ο Ντελλαπόρτας και ο Φαλιέρος (Lassithiotakis 1992· Vejleskon 2005) είτε στο δεύτερο μισό του, μέσα στο κλίμα απαισιοδοξίας και αβεβαιότητας που επικρατεί μετά την Άλωση (van Gemert 2007, 159-160) – ο εκδότης του ποιήματος Στυλιανός Αλεξίου (1998, 14) προτείνει το τελευταίο τέταρτο του αιώνα. Όπως και να 'χει, ένα ασφαλές *terminus ante quem* αποτελεί η πρώτη έκδοσή του από τον Νικόλαο Καλλιέργη, γιο του κρητικού λόγιου και τυπογράφου Ζαχαρία Καλλιέργη, το 1509,² που του παρέχει και το προνόμιο του πρώτου

² Μέχρι το 1990 η πρώτη έκδοση χρονολογούνταν, βάσει μιας βιβλιογραφικής πληροφορίας, στα 1519· η αποκατάσταση της σωστής χρονολογίας οφείλεται στην ανακάλυψη ενός αντιτύπου της πρώτης έκδοσης στη βιβλιοθήκη Sélestat της Γαλλίας (βλ. Layton 1990). Το κείμενο της έκδοσης αυτής δημοσιεύτηκε και σχολιάστηκε τον αμέσως επόμενο χρόνο (Παναγιωτάκης 1991). Για μια καινούρια άποψη σχετικά με τους λόγους που υπαγόρευσαν την έκδοσή του, βλ. Πηδόνια 2011.

(γνωστού) νεοελληνικού λογοτεχνικού έντυπου βιβλίου (Πολίτης 1993, 50· Αλεξίου 2002, 15) ή του έργου που σηματοδοτεί την απαρχή της νεοελληνικής λογοτεχνίας, σύμφωνα με μια άλλη –όχι ευρέως αποδεκτή– άποψη (Σαββίδης 1993, 37-41). Σε συνδυασμό, λοιπόν, και με κάποιες εσωτερικές ενδείξεις, η συγγραφή του *Απόκοπου* οριοθετείται μέσα σ' ένα μεγάλο χρονολογικό εύρος μεταξύ 1420 και 1509 (Βασιλείου 1993, 171)· όσον αφορά στον τόπο προέλευσής του, όλοι δέχονται ότι το ποίημα γράφτηκε στο νησί της Κρήτης.

Η υπόθεσή του στοιχειοθετείται πάνω σε μια ονειρική κατάβαση στον Κάτω Κόσμο και μπορεί να σκιαγραφηθεί ως εξής: ο αφηγητής/ποιητής, καταβεβλημένος, αποκοιμείται και ονειρεύεται πως κυνηγάει μια ελαφίνα· ξαφνικά βρίσκεται μόνος του σε ένα λιβάδι και ανεβαίνει σε ένα δέντρο, όπου τρώει το μέλι μιας κυψέλης. Το δέντρο, όμως, ροκανίζουν δύο ποντικοί, μαύρου και άσπρου χρώματος αντίστοιχα, με αποτέλεσμα να πέσει από έναν γκρεμό, στο τέλος του οποίου βρίσκεται ένας δράκος με το στόμα του ανοιχτό. Έτσι, παρασύρεται ζωντανός στον Άδη, όπου γύρω του μαζεύεται ένα πλήθος πεθαμένων, απορημένων για την απρόσμενη άφιξη. Από αυτούς ξεχωρίζουν δύο νέοι που τον ρωτούν ποιος είναι και τί γυρεύει στον Κάτω Κόσμο, ζητώντας εναγωνίως να μάθουν νέα για τον Πάνω Κόσμο, κυρίως αν οι ζωντανοί τους θυμούνται ακόμα. Ο ήρωας αρχικά διστάζει, όμως ακολουθώντας τους απαντά ευθέως πως κανείς ζωντανός δεν τους θυμάται ούτε τους θρηνεί – με εξαίρεση τις μανάδες τους, οι υπόλοιποι συνεχίζουν να απολαμβάνουν τη ζωή τους. Κατόπιν, προκαλεί τον θρήνο των σκιών, αναφέροντας δηκτικά πως από τις χήρες, άλλες ξαναπαντρεύτηκαν και άλλες, αφού κλείστηκαν στα μοναστήρια μοιράζοντας τις περιουσίες των συζύγων τους, κάνουν συντροφιά με τους «φράρους» (ιερωμένους). Στη συνέχεια, ρωτά πληροφορίες για τους δύο πεθαμένους νέους και εκείνοι του διηγούνται λεπτομερώς την ιστορία τους: ο τόπος της καταγωγής τους περιγράφεται αλληγορικά, χωρίς να κατονομάζεται, η οικογένειά τους είναι αριστοκρατική. Ξεκινούν με ένα καράβι για να επισκεφθούν την αδερφή τους, αλλά χάνουν τη ζωή τους σε μια τρικυμία· κατεβαίνουν στον Άδη όπου συναντούν την

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Δημήτρης Κιτσούλης (με τη συνεργασία της Ολυμπίας Βρακοπούλου), «Εισαγωγή» (για το έργο *Απόκοπος* του Μπεργαδή)

έγκυο αδερφή τους η οποία έχει πεθάνει μαζί με το αγέννητο παιδί της, επειδή είδε σε όνειρο το τραγικό συμβάν. Εκεί, στον Κάτω Κόσμο, ενώνονται και θρηνούν τη δυστυχία τη δική τους και των οικογενειών τους. Σε αυτό το σημείο, ο αφηγητής αρχίζει να δυσφορεί και θέλει να επιστρέψει στο φως, εντούτοις οι σκιές τον ικετεύουν να μεταφέρει τις επιθυμίες και τα μηνύματά τους στον Πάνω Κόσμο. Ένα πλήθος νεκρών εμφανίζεται σαν μακάβριος χορός πολιορκώντας τον, ενώ ο ήρωας, έντρομος, κατευθύνεται προς το φως.

Η παράδοση του ποιήματος περιλαμβάνει δύο κλάδους με διαφορετική βαρύτητα για την αποκατάσταση του κειμένου. Καταρχάς, μια σειρά από πυκνές βενετικές εκδόσεις, τουλάχιστον δέκα ως τα τέλη του 18ου αιώνα (βλ. τον πίνακα στο van Gemert 1997, 88), από τις οποίες πιο έγκυρες θεωρούνται οι τρεις πρώτες (1509, 1534 και 1543) – με τη βαθμιαία, βέβαια, παραφθορά που παρατηρείται γενικά στις βενετικές ανατυπώσεις. Από την άλλη, σώζονται και δύο χειρόγραφα: ο περίφημος βιεννέζικος κώδικας Vindobonensis theol. gr. 244 που χρονολογείται στις αρχές του 16ου αιώνα και περιλαμβάνει πολλά αξιόλογα δημόδη λογοτεχνικά κείμενα, και ο κώδικας Vaticanus gr. 1139 (1540) του Βατικανού· ο τελευταίος αποτελεί αντιγραφή μιας παλιότερης έντυπης έκδοσης (της δεύτερης ή κάποιας λανθάνουσας), συνεπώς δεν έχει καμία αξία ως προς την αποκατάσταση του κειμένου. Αντίθετα, το βιεννέζικο χειρόγραφο, παρά τις διαπιστωμένες αλλοιώσεις, διασώζει δύο στίχους που δεν υπάρχουν στις έντυπες εκδόσεις και γενικά περιέχει κάποια χωρία με ορθότερες/ιδιοματικές γραφές (Αλεξίου 2002, 15-16).

Στις βενετικές εκδόσεις ο *Απόκοπος* αποτελείται από 556 στίχους, ωστόσο σήμερα είναι γενικά αποδεκτό ότι μόνο οι 490 –ή, σύμφωνα με μια άλλη εκτίμηση, μόνο οι 440 (van Gemert 1997, 75)– στίχοι είναι γνήσιοι, κάτι που σημαίνει ότι οι υπόλοιποι 66 θεωρούνται μεταγενέστερες παρεμβολές. Το αδιαμφισβήτητο γεγονός της προσθήκης αυτού του νόθου επιλόγου είχε ένα διττό αποτέλεσμα αναφορικά με την εκδοτική και ερμηνευτική τύχη του ποιήματος: αφενός, έπαιξε τον πιο σημαντικό ρόλο στη διάδοση και τη διαρκή ζωτικότητα του, δίνοντάς του το απαραίτητο ηθικό

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Δημήτρης Κιτσούλης (με τη συνεργασία της Ολυμπίας Βρακοπούλου), «Εισαγωγή» (για το έργο *Απόκοπος* του Μπεργαδή)

ένδυμα καθώς και την κατάλληλη (επ)έκταση ώστε να κριθεί άξιο προς εκτύπωση αφετέρου, (εν μέρει έστω) λόγω της απώλειας του πρωτότυπου τέλους του οδήγησε στην παραγωγή ποικίλων και ενίοτε διαμετρικά αντίθετων αναγνώσεων του έργου (van Gemert 1997, 78).

Είναι αδύνατο, βέβαια, να συνοψιστεί εδώ η πολυφωνία της πλούσιας βιβλιογραφίας του, ωστόσο οι πιο χαρακτηριστικές προτάσεις ερμηνεύουν τον *Απόκοπο* ως ποίημα για την παροδικότητα της ζωής (Αλεξίου 1963, 200· Βασιλείου 1993, 172) ή τη ματαιότητα των πάντων (Rincón 1990/1), ως αλληγορική απαισιόδοξη διήγηση για την ερωτική αποτυχία (Κεχαγιόγλου 1982, 252) ή τον ανεκπλήρωτο έρωτα (Παΐδας 1999 277-288) και ως σατιρικό διάλογο, σχεδόν βυζαντινού τύπου, με στραμμένα τα βέλη σε όσους ξεχνάνε τους νεκρούς, τους κληρικούς και τις γυναίκες (Λαμπάκης 1982, 167). Δύσκολα θα απέρριπτε κανείς αφοριστικά κάποια από τις προηγούμενες απόψεις, εντούτοις η τελευταία κρίνεται μάλλον ως η πιο μονόπλευρη, ενώ και η έμφαση στο ερωτικό στοιχείο, επενδυμένο με πεσιμιστικούς τόνους, φαίνεται να ταιριάζει εν μέρει και όχι εξολοκλήρου στον χαρακτήρα του (van Gemert 1997, 78). Οπωσδήποτε, σήμερα που το κείμενο έχει απαλλαχθεί από τις μεταγενέστερες προσθήκες, έχει αναιρεθεί ο δήθεν κυρίαρχος ηθοπλαστικός σκοπός του που τονίστηκε στο παρελθόν (π.χ. Δημαράς 1964, 71), και επικρατέστερη είναι η άποψη πως το μήνυμα του Μπεργαδή στους αναγνώστες/ακροατές συνοψίζεται στη φράση *carpe diem*,³ που εν προκειμένω τους καλεί να απολαύσουν τη ζωή όσο αυτή διαρκεί (van Gemert 1997, 79· Βασιλείου 1993, 172) – δεν λείπουν ωστόσο και διαφορετικές αναγνώσεις (βλ. Καλλίνης 2014). Προπαντός το στοιχείο αυτό διακρίνει τον *Απόκοπο* από τα υπόλοιπα (υστερο)μεσαιωνικά ελληνικά ποιήματα τα οποία πραγματεύονται το όραμα του

³ Λατινική φράση που στα ελληνικά μπορεί να αποδοθεί ως «άδραξε τη μέρα», δηλαδή «εκμεταλλεύσου τη μέρα ή απόλαυσε τη στιγμή». Προέρχεται από τις *Ωδές* του ρωμαίου ποιητή Οράτιου, απ' όπου εξελίχθηκε σε δημοφιλές μοτίβο της αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής, καθώς και της μεσαιωνικής λογοτεχνίας.

Κάτω Κόσμου (παρουσίασή τους βλ. στο van Gemert 1997, 80-82), γεγονός που μπορεί να ιδωθεί ως συνειδητή αντίδραση του Μπεργαδή, αν όχι σε κάποιο συγκεκριμένο κείμενο –λ.χ. έχει προταθεί η *Ρίμα θρηνητική*⁴ του Πικατόρου– τότε σε ένα ολόκληρο λογοτεχνικό είδος ή μια δεσπόζουσα λογοτεχνική τάση της εποχής, του συρμού των ηθικοδιδασκτικών (θρησκευτικών και εσχατολογικών) στιχουργημάτων για τη ζωή και τον θάνατο.

Όπως και να 'χει, η αναγωγή του θέματός του σε μια μακραίωνη λογοτεχνική παράδοση, με απώτερες ρίζες στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία (*Οδύσσεια*) και με ισχυρή αναβίωση κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα (βλ. αναλυτικά Λαμπάκης 1982, 17-155), δικαιολογεί την επίμονη αναζήτηση των ενδεχόμενων πηγών, γραπτών και προφορικών. Παρόλο που δεν αναγνωρίστηκε κανένα αποκλειστικό πρότυπο για τον Μπεργαδή, η έρευνα υπήρξε αρκετά παραγωγική στο πεδίο αυτό. Έτσι, ανιχνεύονται άμεσες ή έμμεσες επιδράσεις του μυθιστορήματος *Βαρλαάμ και Ιωάσαφ* στην παραβολή των ποντικών που ροκανίζουν το δέντρο και στην εικόνα του γκρεμού και του δράκου, καθώς και απηγήσεις του πέμπτου άσματος (V Canto) από το «Καθατήριο» (Purgatorio) της εμβληματικής *Θείας Κωμωδίας του Δάντη* στη συνάντηση/συνομιλία με τους δύο νέους (Αλεξίου 2002, 13). Πρέπει να σημειώσουμε, ωστόσο, ότι η επιρροή αυτή είναι επιδερμική και πιθανότατα αντλεί από τη δεξαμενή των πολυάριθμων διασκευών του Δάντη τον 15ο αιώνα. Αντίθετα, η ανάπτυξη του συγκεκριμένου επεισοδίου οφείλει πολλά στον σατιρικό και έντονα δηκτικό *Corbaccio* του *Βοκάκιου*, που σε αρκετά σημεία ο *Απόκοπος* σχεδόν παραφράζει (Carpellaro 2004, 114-131). Εξάλλου, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η, σε μεγάλο βαθμό, αδιερεύνητη ακόμα σχέση του ποιήματος με το διακείμενο της

⁴ Η πιθανολογούμενη σχέση του ποιήματος αυτού με τον *Απόκοπο* παραμένει αινιγματική, καθώς δεν είναι ξεκάθαρο ποιο έπεται και ποιο προηγείται (για το περίπλοκο θέμα των διασυνδέσεών τους και για τον διαφορετικό χαρακτήρα τους βλ. Καπλάνης 2015, 749-750 και 752), επομένως δεν είμαστε σίγουροι αν ο προοδευτικός Μπεργαδής αντιδρά στον συντηρητικό Πικατόρο ή συμβαίνει το αντίστροφο, όπως επίσης έχει προταθεί (Λαμπάκης 1982, 169-170).

ελληνικής [σατιρικής](#) παράδοσης· προς την κατεύθυνση αυτή, πάντως, έχουν υποδειχθεί παραλληλισμοί με την ποίηση του «πατέρα της κρητικής λογοτεχνίας», [Στέφανου Σαχλίκη](#),⁵ ενώ ένα πρόσφατο μελέτημα διευρύνει την οπτική, εστιάζοντας στην πιθανή συνομιλία της οξείας αντικληρικής και αντιγυναικείας σάτιρας του *Απόκοπου* με αντίστοιχα χωρία του ιδιαίτερα δημοφιλούς υστεροβυζαντινού αλληγορικού ποιήματος *Πουολόγος* (Σταυρακοπούλου 2008, 315-338).

Περισσότερο σύνθετη εμφανίζεται η σχέση του ποιήματος με το [δημοτικό τραγούδι](#) και γενικά με τα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού. Πραγματικά, υπάρχουν πολλές αναλογίες με μοιρολόγια και τραγούδια σχετικά με τον θάνατο, ενώ στίχοι του ποιήματος επιβιώνουν στη μεταγενέστερη δημοτική παράδοση. Παρ' όλα αυτά, οι διασυνδέσεις διαφέρουν ριζικά από την αμφίδρομη σχέση που παρατηρείται στην περίπτωση του [Διγενή Ακρίτη](#) και των ακριτικών τραγουδιών. Ίσως, σε περιπτώσεις που η εξάρτηση είναι συγκεκριμένη, το δημοτικό τραγούδι να απορρέει από το κρητικό ποίημα (Αλεξίου 2002, 13), όμως η έρευνα έχει αποδείξει ότι στον διακειμενικό αυτό διάλογο κυριαρχεί «η αντίδραση ενός λόγιου συγγραφέα σε προϋπάρχον προφορικό υλικό» (van Gemert 1997, 77). Η αφομοίωση του υλικού αυτού, που εντοπίζεται κυρίως στο εισαγωγικό τμήμα με τις πυκνές αλληγορικές εικόνες, ασφαλώς οικείες στο αναγνωστικό/ακροαματικό κοινό της εποχής, καθώς και στη συνομιλία με τους νεκρούς αλλά και στην εν γένει παρουσίαση του Κάτω Κόσμου,⁶ είναι απολύτως δημιουργική, αφού ο ποιητής αρέσκεται στη συστηματική αντιστροφή ή/και διαστρέβλωση κοινόχρηστων λογοτεχνικών μοτίβων, που συντελεί στην ανασηματοδότησή τους, με κύριο στόχο την ανατροπή των καθιερωμένων

⁵ Τη γνωριμία του Μπεργαδή με την ποίηση του Σαχλίκη έχουν επισημάνει διάφοροι μελετητές που αναφέρονται στο Carpellaro 2004, 115-116. Η μελετήτρια προφανώς και ασπάζεται την άποψη αυτή, ευνοώντας, κατά τα φαινόμενα, και μια υψηλή χρονολόγηση του *Απόκοπου* στην πρώτη εικοσαετία του 15ου αιώνα, δηλαδή πιο κοντά στην εποχή του Σαχλίκη.

⁶ Ο Άδης του *Απόκοπου* αντανακλά τη νεοελληνική αντίληψη ενός κόσμου, όπου κατοικούν όλοι οι νεκροί, καλοί και κακοί, δίχως τη χριστιανική διάκριση σε Παράδεισο και Κόλαση.

αντιλήψεων γύρω από τη ζωή και τον θάνατο (για τον χειρισμό της λαϊκής παράδοσης στον *Απόκοπο* βλ. την υποδειγματική ανάλυση της Alexίου 1997, 308-322).

Κατά τ' άλλα, η γλώσσα και η [στιχουργία](#) του ποιήματος δεν παρουσιάζουν κάποια έκπληξη· ο Μπεργαδής γράφει στην κοινή δημόδη μεσαιωνική ελληνική, ένα κράμα λόγιων και ιδιοματικών τύπων (εδώ του Ρεθύμνου), με αρκετούς αρχαϊσμούς και δάνεια από την εκκλησιαστική γλώσσα. Το μέτρο υπακούει στον κανόνα της εποχής, δηλαδή τον δεκαπεντασύλλαβο στίχο, ενορχηστρωμένο σε ομοιοκατάληκτα δίστιχα, ενώ η πλήρης σχεδόν απουσία της χασμωδίας και η αφεγάδιαστη ομοιοκαταληξία μαρτυρούν την ποιητική δεινότητα και την ωρίμανση στη χρήση της ρίμας ήδη από την πρόωμη αυτή περίοδο.

Το κείμενο απασχόλησε επανειλημμένα τους μελετητές όχι μόνο ερμηνευτικά αλλά και ως προς την αποκατάσταση/δημοσίευσή του. Στη σύγχρονη εποχή πρώτος το εξέδωσε ο γάλλος νεοελληνιστής Legrand, εκπονώντας δύο εκδόσεις. Η πρώτη έγινε το 1870, με βάση μια βενετική ανατύπωση του 1667 σε συνδυασμό με μια μεταγενέστερη έκδοση του 1721, και η δεύτερη, σαφώς καλύτερη αλλά όχι απαλλαγμένη από λάθη, το 1881, με βάση το έντυπο του 1534 και επιλεκτικά το χειρόγραφο της Βιέννης. Η έκδοση του Αλεξίου στο περιοδικό *Κρητικά Χρονικά* (1963), η οποία δίνει έμφαση στην, ως τότε, πρώτη σωζόμενη βενετική έκδοση του 1534 λαμβάνοντας υπόψη και τον βιεννέζικο κώδικα, αποτελεί ορόσημο, αφού εξοβελίζεται για πρώτη φορά ο νόθος επίλογος. Στη συνέχεια, το αποκαταστημένο κείμενο παρουσιάζεται από τον Αλεξίου βελτιωμένο, μαζί με τη [Βοσκοπούλα](#), σε μια έκδοση για ένα ευρύτερο κοινό (1971), με πολλές ανατυπώσεις, από τις οποίες εκείνη του 2002 είναι η πηγή της παρούσας ανθολόγησης. Αξίζει, ακόμα, να μνημονεύσουμε τη φωτοαναστατική έκδοση του Κεχαγιόγλου (1982) για την εκτενή και εμβριθή εισαγωγή της. Τέλος, η πιο πρόσφατη έκδοση του Peter Vejleskov (2005) είναι συνοπτική –περιέχει τόσο το κείμενο της πρώτης έκδοσης του 1509 όσο και το

βιεννέζικο χφ.– με μετάφραση του ποιήματος και εισαγωγή της Margaret Alexίου στα αγγλικά.

Συνοψίζοντας, ο *Απόκοπος* αποτελεί αναντίρρητα το αριστούργημα της πρώιμης φάσης της κρητικής και γενικά της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ποίημα αντιπαραδοσιακό, αντισυμβατικό και ανατρεπτικό, αφομοιώνει δημιουργικά ποικίλες επιρροές, λαϊκές και λόγιες, ελληνικές και δυτικόφερτες. Στις αρετές του συγκαταλέγονται η υποβλητική ατμόσφαιρα, ο ρεαλισμός, ο θεατρικός χαρακτήρας, η εξαιρετικά αρχιτεκτονημένη δομή, η μεστή γλώσσα και η υψηλή στιχουργική τεχνική. Πίσω από τον άγνωστο ουσιαστικά Μπεργαδή προβάλλει η σκιά ενός προικισμένου ποιητή που συγκινεί ακόμα και σήμερα, απασχολώντας αδιάλειπτα τους μελετητές, οι οποίοι επιστρέφουν κάθε φορά με ανανεωμένο ενδιαφέρον στο ποίημά του.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Alexίου 1997

Margaret Alexίου, «Λογοτεχνία και λαϊκή παράδοση», *Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης*, επιμ. David Holton, μτφρ. Ναταλία Δεληγιαννάκη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1997, σ. 293-336.

Αλεξίου 1963

Στυλιανός Αλεξίου (επιμ.), «Απόκοπος», *Κρητικά Χρονικά* 17 (1963), σ. 183-251.

Αλεξίου 2002

Στυλιανός Αλεξίου (επιμ.), *Μπεργαδής, Απόκοπος. Η Βοσκοπούλα* [Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, ΠΟ 15], Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2002, σ. 7-42.

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Δημήτρης Κιτσούλης (με τη συνεργασία της Ολυμπίας Βρακοπούλου), «Εισαγωγή» (για το έργο *Απόκοπος* του Μπεργαδή)

Βασιλείου 1993

Πάνος Βασιλείου, «Ερμηνευτικές προτάσεις στον *Απόκοπο* του Μπεργαδή», *Ελληνικά*, τ. 43, τχ. 1 (1993), σ. 125-172.

Cappellaro 2004

Elena Cappellaro, «Επιδράσεις του Βοκκακίου στον *Απόκοπο* του Μπεργαδή (1370-1519)», *Σύγκριση/Comparaison* 15 (2004), σ. 114-131.

Δημαράς 1964

Κ. Θ. Δημαράς, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Ίκαρος, Αθήνα ³1964, σ. 71-72.

Καλλίνης 2014

Γιώργος Καλλίνης, «*Απόκοπος* του Μπεργαδή. Ένα αινιγματικό ποιητικό όνειρο», *Κονδυλοφόρος* 13 (2014), σ. 11-20.

Καπλάνης 2015

Τάσος Α. Καπλάνης, «Ασυνέχειες και ρήξεις: Οι ασυγχρονίες του ομόχρονου στην κρητική λογοτεχνία (14ος-16ος αι.)», *Πρακτικά του 5ου Ευρωπαϊκού Συνεδρίου νεοελληνικών σπουδών: Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): Οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία (Θεσσαλονίκη 2-5 Οκτωβρίου 2014)*, τ. Β', επιμ. Κωνσταντίνος Δ. Δημάδης, Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, Αθήνα 2015, σ. 743-764.

Κεχαγιόγλου 1982

Γιώργος Κεχαγιόγλου (επιμ.), *Απόκοπος, Απολλώνιος, Ιστορία της Σωσάννης* [Λαϊκά λογοτεχνικά έντυπα 1], Ερμής, Αθήνα 1982.

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Δημήτρης Κιτσούλης (με τη συνεργασία της Ολυμπίας Βρακοπούλου), «Εισαγωγή» (για το έργο *Απόκοπος* του Μπεργαδή)

Λαμπάκης 1982

Στέλιος Λαμπάκης, *Οι καταβάσεις στον Κάτω Κόσμο στη βυζαντινή και στη μεταβυζαντινή λογοτεχνία*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Αθήνα 1982.

Lassithiotakis 1992

Michel Lassithiotakis, «*Αροκοπος* 183-220: Remarques sur l' anticléricalisme de Bergadis», *Θησαυρίσματα* 22 (1992), σ. 126-147.

Layton 1990

Evro Layton, «Zacharias and Nikolaos Kalliergis and the First Edition of the *Αροκοπος* of Bergadis», *Θησαυρίσματα* 20 (1990), σ. 206-217.

Λεντάρη 2007

Τίνα Λεντάρη, «*Απόκοπος*», *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα ρεύματα, όροι*, Πατάκης, Αθήνα 2007, σ. 144-145.

Μανούσακας 1965

Μανούσος Ι. Μανούσακας, *Η κρητική λογοτεχνία κατά την εποχή της Βενετοκρατίας*, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1965.

Παΐδας 1999

Κωνσταντίνος Δ. Σ. Παΐδας, «Το ερωτικό στοιχείο στον *Απόκοπο* του Μπεργαδή», *Ελληνικά*, τ. 49, τχ. 2 (1999), σ. 278-288.

Παναγιωτάκης 1991

Ν. Μ. Παναγιωτάκης, «Το κείμενο της πρώτης έκδοσης του *Απόκοπου*. Τυπογραφική και φιλολογική διερεύνηση», *Θησαυρίσματα* 21 (1991), σ. 80-209.

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Δημήτρης Κιτσούλης (με τη συνεργασία της Ολυμπίας Βρακοπούλου), «Εισαγωγή» (για το έργο *Απόκοπος* του Μπεργαδή)

Πηδώνια 2011

Κομνηνή Δ. Πηδώνια, «Η πρώτη έκδοση του *Απόκοπου* και ο μεγάλος σεισμός του 1508 στην Κρήτη», *Κρητικά Χρονικά* 31 (2011), σ. 203-206.

Πολίτης 1953

Λίνος Πολίτης, «Παρατηρήσεις στον *Απόκοπο* του Μπεργαδή», *Προσφορά εις Στίλπωνα Π. Κυριακίδην επί τη εικοσιπενταετηρίδι της καθηγεσίας αυτού (1926-1951)*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 546-560.

Πολίτης 1993

Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, ΜΙΕΤ, Αθήνα ⁸1993, σ. 50-51.

Rincón 1990/1

Manuel Gonzalez Rincón, «The symbolic-allegorical introduction of Bergadis' *Apokoros* and its relation to the content of the work», *Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 48 (1990/91), σ. 317-326.

Σαββίδης 1993

Γιώργος Π. Σαββίδης, «Πότε άραγες αρχίζει η νεότερη ελληνική λογοτεχνία;», *Αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi, Βενετία 7-10 Νοεμβρίου 1991*, τ. 1, επιμ. Νικόλαος Μ. Παναγιωτάκης, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, Βενετία 1993, σ. 37-41.

Σταυρακοπούλου 2008

Σωτηρία Σταυρακοπούλου, «Ερμηνευτικές διερευνήσεις στον *Απόκοπο* του Μπεργαδή: μια προσέγγιση με τον *Πουλολόγο*», *Ελληνικά*, τ. 58, τχ. 2 (2008), σ. 315-338.

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.» Δημήτρης Κιτσούλης (με τη συνεργασία της Ολυμπίας Βρακοπούλου), «Εισαγωγή» (για το έργο *Απόκοπος* του Μπεργαδή)

van Gemert 1997

Arnold F. van Gemert, «Λογοτεχνικοί πρόδρομοι», *Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης*, επιμ. David Holton, μτφρ. Ναταλία Δεληγιαννάκη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1997, σ. 74-78, 94.

van Gemert 2007

Arnold F. van Gemert, «Η συμβολή των “ξένων” στην πρόιμη κρητική λογοτεχνία», *Ελληνικά*, τ. 57, τχ. 1 (2007), σ. 155-163.

Vejleskov 2005

Peter Vejleskov (επιμ.), *Apokopos: a fifteenth century Greek (Veneto-Cretan) catabasis in the vernacular. Synoptic edition with an introduction, commentary and Index verborum*, μτφρ. στα αγγλικά Margaret Alexiou [Neograeca Medii Aevi, 9], Romiosini, Κολωνία 2005.